

MEZEI MUNKÁSHIÁNY A NÉMET BIRODALOMBAN.

A német agrárius mozgalomnak egyik programpontját a mezei munkáskérdés megoldása képezi. Több mint tíz év óta foglalkoznak a mezőgazdasági gyülekezetek és képviseltek az u. n. »Flucht vom Lande«, vagyis a mezei munkások városba vándorlásával, mely körülménynél fogva vidékenként élénken érezhető munkáshiány áll elő. Ezen jelenség, valamint a német agrár körök által annak meggátlására részben már alkalmazott vagy javasolt intézkedések közelebbről érdekelhetik a magyar gazdaközönseget, minthogy a német mezőgazdasági helyzet némely elemei nálunk is megtalálhatók.

Lássunk első sorban néhány a mezőgazdaságra vonatkozó számot:

Németország összterülete 54.065,800 ha., a melyből mezőgazdaságilag hasznosított terület 35.164,597 ha., erdőgazdasági terület 13.956,827 ha.; a mezőgazdasági terület 65,1%, az erdőgazdasági 25,8%. A mezőgazdasági foglalkozási ághoz 17.815,187 lélek, vagyis 8.511,012 férfi és 9.306,175 nő tartozik, a birodalom összlakosságának 34,4%-a. Ezen számok, melyek az 1895. évre vonatkoznak, az 1882-ik évi állapothoz képest tetemes apadást mutatnak fel, minthogy 1882-ben a mezőgazdasági lakosság 18.704,038 leiekre, az összlakossági szám 41,4%-ára rúgott.

A keresők száma 1882-ben 8.236,496, ezekből férfi 5.701,587, nő 2.534,909, — 1895-ben 8.292,692, ezekből férfi 5.539,538, nő 2.753,154. Mint láthatjuk tehát, bár az összlakosság 888,851 lélekkel apadt, a keresők száma, különösen a nők nagyobb részvéte folytán, valamivel növekedett. Ezen számokból tehát a férfimunkások tetemes apadása világlik ki.

Főfontossági momentum ezen népmozgalmi jelenségeknél azon gazdasági és jogi viszony, amelyben a mezei munkás lakosság a földbirtokhoz áll. Ezen viszony oly erőteljes természetű lehet, hogy a városi ipari alkalmazás és életmód von-

zásának győzelmesen ellentáll, tehát az elvándorlást gátolja és a munkakínálatot emeli és lehet oly természetű, hogy ezen elvándorlást egyenesen provokálja. A végből, hogy a felvetett kérdést mérlegelhessük, néhány szót kell szólnunk arról, hogyan fejlődött ki a mai német birtoktagoltság és a földbirtok jelenlegi jogi helyzete.

Az ősi német birtokalak a »Hufe«. A germán törzs ugyanis midőn valahol megtelepedett, ott a törzs minden szabad tagjának egy darab földet, mezőt adott. Eredetileg tulajdonjogot ezen földosztás nem kreált, csak birtoklást, a föld a községi népesség tulajdonának tekintetett. Lassanként ezen birtoklási jog tulajdonjoggá változott át, csak az erdő, a legelő, s a szántók némely része, a »Feldmark« maradt községi közös, a mely némely vidékeken az »Allmende« intézményben mai napig fennmaradt.

Az eredeti »Hufe«-osztáskor az egyes részek valószínűleg egyenlő nagyságú és természetűek voltak, ami a germán jogi felfogásnak, amely szerint a községben minden szabad embernek egyenlő jogai és kötelességei vannak, leginkább felelt meg. Az egyes birtoktestek a község határán különböző darabokban szabattak ki, minthogy valószínű, hogy nem egyszerre vétetett az egész terület igénybe s hogy folytatólag többszörös osztások történtek. Az előkelőbbek, vagyis a hatalmasabbak, befolyásosabbak, valószínűleg már ezen korai korszakban többet kaptak, mint a közönséges szabadok, de ezek birtoka is éppen úgy szétszórtan hasított ki, mint a közönséges szabad emberé. Ezen birtokalakulást »Gewannhufe«-nak nevezik. Ezen alakulás mellett azonban előfordul az egyes nagyobb összefüggő darabok szerinti tagoltság is, amely települési mód inkább római vagy kelta jellegű s az egykori római birodalomhoz, annak befolyásához közelebb fekvő területeken dívott, így Westpháliában és a Dunától délre fekvő részeken; ezen alakot azonban olykor a germán hódítás is megtartotta, s a királyi adományozások ilyen formában adattak. A legáltalánosabb és leggermánabb települési mód azonban a »Hufe«-n alapuló rendszer, a melynek szétszórt volta és birtoklási jog természetéből a »nyomás«, a »Flurrecht« ered, vagyis a gazdasági kihasználási módnak jogilag kötött volta. A régi nyomás-rendszerrel természetesen legeltetési szolgalmak is együttjártak. A nyomás hazánkban is a legújabb időkig dívott és helyenként még ma is fennáll. Eltekintve tehát annak ecsetelésétől, csak annyi álljon itt, hogy a

»Flurrecht« néhol Németországban ma is még létezik. Az idő folyamán és különösen az újabb korban a földhasználat kötöttsége mind terheesebbé vált, a miből a birtoktestek kikerekítésére irányuló mozgalom eredt.

A »Hufe« tulajdonosa szabad ember és úr volt a maga földén és a szabadoknak eredetileg ugyanazon gazdasági és politikai jogkörük volt. A törzs szabad tagjai mellett azonban nem hiányoztak a szolgák, akik hadi foglyokból, adósság útján, a római joghoz hasonlólag, szolgaságba jutottakból és szolgákkal való házasságok, ilyenekben születettekből állottak. Ezek valószínűleg rabszolgák voltak, a kiket eladni, elajándékozni vagy megölni is lehetett. A kereszténység és a végleges megtelepülés befolyása alatt a szolgák uruktól birtokot kaptak használatra, s szolgáltatásaikra bizonyos mérték szabattott ki, a melynél többet tulajdonosuk tőlük nem követelhetett. Ez az alapja a német jobbágyrendszernek, a melynek jogi szabványai a »Hofrecht«-et képezték. Mint látjuk a jobbágyrend eleinte kevés emberből állhatott, az idők folyamán gyarapodott azonban önkényes belépés által. Némely szabad ember ugyanis a terhes hadi szolgát kikerülése, elszegényedés, vagy védelem miatt, hol az egyháznak, hol valamely hatalmasabb »Mann«-nak szolgálatába szegődött. Így a 9-ik századtól kezdve az egykori rabszolgák és az egykori szabad emberek egy része egy rendbe olvadt össze, a félszabad parasztrendet alkotva. A 16-ik századtól kezdve a római jog elismerésével a paraszttársaság helyzete rosszra fordul. A törvények letagadják a paraszt egykori tulajdonjogait, megmásítják a jobbágyi szolgáltatások kötött rendszerét s az eredeti, inkább védelmi jogviszonyt mindinkább a bérlői viszonyhoz teszik hasonlóvá. Ezen áramlatból fejlődik ki az újkor jobbágyrendszere.

Németország ezen időbeni szétdaraboltságából kifolyólag a jobbágy és a földesúr közötti jogok és kötelek nem rendezettek egyformán. Legenyhébb volt a parasztság helyzete az északnyugati Hannover- és Westphaliában, a hol mint fennebb mondtuk, a birtokok és így az urasági földek is nem voltak az egész község területén szétszórva, mint a máshol általán divó »Gemengelage «-nél, hanem egyes nagyobb egységes darabokban birlaltattak. így a nemeseknek nem is kellett urasági földeiket a jobbágyok kitelepítése, elűzése útján kikerekíteni, a nyomás-szolgalom nem akadályozta a kihasználást, minthogy azon egységes tagból állottak. Itt a jobbágybirtok örökösödési

joga fentartatott. Németország többi részeiben azonban a jobbágy birtokjoga többé-kevésbé megtámadtatott.

A földesurak legszélesebb jogkörrel az Elbán-túli részeken bírtak, a hol a nemes ember teljhatalommal rendelkezett jobbágysági tulajdonával, s a jobbágytelkek jó részét bevonta, a jobbágyot kitelepítette vagy elűzte s a jobbágy telkeket saját földjeivel s a néhol még fennálló községi közös erdőségekkel egyesítve nagy latifundiális birtoktesteket alkotott. A jobbágy joga is eltöröltetett, s birtoka másként felosztva, szolgálomakkal mind terhesebben sújtva, újra meg újra adományoztatott. Ez volt a jobbágyság helyzete Kelet-Poroszországban, Mecklenburgban. A keleti részek latifundiális alakulásához még egy körülmény járult hozzá: az úrbéri novellák szerint ugyanis csak azon jobbágytelkekre adták meg a tulajdonjogot, a melyek igaképesek voltak és ezekből is csak azoknak, a melyek már 1760. óta fennállottak; a többiek részint az urasági birtokba kebelezettek, részint a magyar kuriálista birtokhoz hasonló helyzetbe jutottak.

A jobbágy viszony alakulása elhatározó befolyással volt a mai birtokelosztásra s a mezei munkásnépnek a földhöz való úgy gazdasági, mint morális viszonyára.

Németországban a birtokmegosztás szempontjából három rész különböztethető meg. Az elsőben az Elbától keletre fekvő területen a nagybirtok dominál; a másodikban a nyugoti részen, Elsass-Lotharingiában és Bajorországban a középbirtok, a többiben a kisbirtok. Valóban súlyos gazdasági helyzetet egyedül a keleten találunk. Itt a mezei munkások elvándorlása óriás méreteket ölt; 1885-től 1890-ig ezen porosz tartományok és Mecklenburg földművelő lakosságából mintegy 600,000 ember vándorolt el, míg Bajorországban, Württemberg, Baden, Hessen és Elsass-Lothringenben ezek száma csak 154,000. Ez előnyösebb állapot ezen részek egészséges agrárfejlődésének eredménye, a hol a jobbágyság viszonya a földesúrhoz soha oly nyomasztó nem volt, mint északkeleten. Továbbá délen és nyugoton a nemesi megkülönböztetésektől eltekintve, sohasem fejlődött ki nagybirtokos osztály, míg az Elbán-túli tartományokban a paraszttrend egy része a nagybirtokosság javára egyszerűen megsemmisített

A munkaadó és munkás között csekély a különbség délen; míg északkeleten dúsgazdag és előkelő nagybirtokosok állanak szemben szegény vándorló napszámosokkal; itt a munkások

maguk is kis földbirtokosok, a kik socialis és műveltségi szempontból alig különböznek munkaadóiktól, és szorgalom és takarékoság által idővel magok is birtokot szerezhetnek vagy bérelhetnek; — míg amott birtokszerzésre, daczára az új telepítési kísérleteknek, még mindig igen kevés alkalom nyílik, s az óriási kereslet és a kisbirtokok csekély számánál fogva ezen jószágok jövedelmezősége az azokért követelt nagy árakkal szemben igen kétséges.

Kétféle mezei munkásokat különböztethetünk meg; a cseléd minőségűeket »Gesinde« és a napszámosokat. A napszámosok szabadok, ha t. i. nincsenek szerződésileg kötve s csak máról-holnapra állanak munkába; vagy szerződöttek, a kiket itten »Inste«-nek hívnak. Míg a birodalom déli részeiben inkább a szabad munkások, a kik egyszersmind kis földbirtokosok, »Häusler«, és a gazdasági cselédek munkája az általános szabály, a latifundialis szervezetű északon az »Inste«-k képezik a mezei munkások túlnyomó tömegét, akik mellett vándornapszámosok mind számosabban kezdenek fellépni.

Az »Inste« hosszabb időre szóló, negyed-vagy félévénkint felmondható szerződést köt a munkaadóval. Kötelezi magát, hogy egy segéddel, akit ő fogad, naponta az uraságnak dolgozni fog. Ezzel szemben fizetést, mintegy 300—350 márkát, lakást, fűtőanyagot, s egy kis kertet és olykor egy tehéntartást, vagy annak megfelelő tejet, illetőleg sertéstartást a munkaadó nyújt. Ezen kívül az urasági földekben néhány hold termése a munkáscsalád számára jelöltetik ki, a melynek hozadéka szintén mintegy 300-350 márkát érhet. Ez elsorolt fizetésért az »Inste« és segédje az u. n. »Scharwerker« és az »Inste« felesége dolgoznak. Az »Inste« joga volna továbbá, hogy télen át az urasági gabonát kicsépelje, a miből cséplési osztalék járna neki, de az általánossá vált gőzcsépléssel ezen haszontól jórészt elesett. Az »Inste« gazdasági helyzete rossznak ugyan nem mondható, de súlyosító körülmény roppant függő helyzete a munkaadóval szemben. Ha, midőn már nem munkaképes, felmondanak neki, koldusbotra jut. Ezen munkásoknak függő helyzetében, azon nagy társadalmi különbségben, a mely őket a földbirtokos parasztságtól elválasztja, a birtokszerzésre való képtelenségében található meg az oka annak, hogy az elvándorló mezei munkások nagyrészt az »Inste«-k rendéből kerülnek ki.

Az »Inste« helyzete a pénzgazdaság terjedésével és a gazdasági géphasználat felvirágzásával évről-évre rosszabbodik. A

cséplést gépek végzik, így elvész a napszámos cséplési-osztaléka és semmi foglalkozása sincsen télen át; elvész a tehéntartási joga s újabban az a néhány hold is, a melyet az uraságtól nyert. A természetbeni fizetés mindinkább kimegy a divatból s a tiszta pénzgazdasági rendszer győzedelmeskedik. Ezzel azonban megszűnik minden érdekközösség a munkaadó és munkás között, mert az egyik mentői alacsonyabbra törekszik a napszámarakat lenyomni, a mire módot nyújt az idegen, jobbra orosz-lengyel munkások beözönlése.

Ezen erők azok, a melyek az északkeleti munkáshelyzetet teljesen megrontották, s a kivándorlást determinálták. Brandenburg, Pommern, Posen és West-Ost-Preussenben egész falvak vannak, a melyekben egyetlen földbirtokos paraszt sincs, a hol minden talpalattnyi föld és minden ház a nagybirtokosé és a melyekben »Inste«-k és u. n. »Einlieger«-ek, vagyis napról-napra alkalmazott napszámosok, a mezei munkások legnyomottabb tagjai, laknak.

Legelőnyösebb helyzetben vannak természetesen a »Häusler«-ek, a földbirtokos munkások. Tulajdonuk biztos lakást, jövedelmük tetemes növelését biztosítja, önállóbbakká teszi a munkapiacczsal szemben, képessé teszi őket, hogy akkor midőn máshol nincsenek munkában, erejüket hasznosan értékesíthetik a saját kis gazdaságukban, a hol feleségük és gyermekeik is találnak foglalkozást, a nélkül, hogy a paraszt házi otthona feldúltnék. Az otthon szerencsés szellemi és morális befolyása igen élénken tapasztalható a közép- és délnémet részeken.

Figyelmet érdemel a Westphaliában és Hannover és Oldenburg egy részében otthonos Heuerling-viszony. A »Heuer« szó bérletet jelent, a Heuerling egy munkaszolgáltatásokra kötelezett bérlő. A bérlet tárgya egy darab szántó, kaszáló, legelő, ház és kert, a melyen a Heuerling gazdálkodik. Ezzel szemben kötelezve van bizonyos számú napszámmunkát meghatározott alacsony árban végezni, a mely szolgáltatáson kívül még olcsó bérösszeg jár a birtokért. Úgy a bérösszeg, mint az egyezményes napszám ára a helybeli rendes árnál alacsonyabb. A munkaadó továbbá megszántja, elboronálja a Heuerling földét, befuvarozza termését, fűtőanyagát stb. A munkaadók azon nagy parasztgazdák, a kiknek birtokaik egy darabban, egy Bauernhof körül fekszenek, mint láttuk a colonialis birtokalakulás eredményeképen. Ezen országrészekben »Anerbenrecht« áll fenn. Abban az esetben ugyanis, ha a tulajdonos végrendeletében másként nem

intézkedik, a hagyaték tárgyát képező parasztbirtok, fel nem osztható, hanem a maga egészében a törvény által kijelölt örökösnek (Anerbe) adandó át, a ki a többi örökösöket egy bizonyos praecipuum betudásával kifizeti. Az így a földbirtoktól kizárt családtagok gyakran az Anerbe-nél Heuerling-viszonyba lépnek. Tehát műveltség és társadalmi helyzet tekintetéből a Heuerlingek és munkaadók igen közel állanak egymáshoz, egyetlen parasztosztályt képezve. Ezen intézménynél fogva a munkaadó megbízható munkaerőt biztosít magának a szorgos munkaidőre s egyáltalán állandó segítséget, a minél fogva kevesebb cselédet kényszerül tartani. A munkás pedig saját otthonát nyer, elég ideje marad gazdaságát ellátni; a Heuerling-telkek bérösszegei rendszeresen változatlanok, s ha valami különösebb esemény nem jön közbe, ezen árendás-viszony örökbér jelleget nyer.

Az elmondottakat összegezve azt látjuk tehát, hogy ott, a hol a gallo-római coloniális települési rendszer dominál, tehát Bajorország, Württemberg, Baden, Elsass-Lothringen, Westpháliában, Oldenburg, Braunschweig és Hannover némely részében a mezőgazdasági munkáshelyzet jónak, a kereslet és kínálat közötti viszony egészségesnek mondható.

Hasonló a helyzet Közép-Németországban, a hol az ipari óriási föllendülése a gazdasági termékek finomítására és magasabb értékelésére vezetett, továbbá Schleswig-Holstein-ban és az alsó Elba vidékén, a melyek természeti és kereskedelmi különleges helyzetüknél fogva különösen a szarvasmarha-tenyésztés és hizlalásban járnak elől, és a hol a kevesebb emberi munkaerőt igénylő gazdálkodásnál fogva nincs is munkáskérdés. Míg Brandenburg, Mecklenburg, Pommern, West- és Ost-Preussen-ben, a hol vagy egyáltalán nincs, vagy csak elvétve található parasztbirtok, a hol századokon keresztül kisajátították a munkás-lakosságot, és ezen állapotok szanálását helyenként, mint a két Mecklenburgban, az ország rendialkotmánya akadályozza, a mezei munkáskérdés valóban akut jelleget öltött.

Hogy a mezei munkáskérdés nem a mezei munkáslakosság abszolút fogyatékosságából, hanem a birtoktagoltság és a socialis helyzetből ered, legjobban következő számok bizonyítják, ha, a súlyos munkás-helyzetű tartományok arányszámait a szerencsésebb országrészekével állítjuk szemben:

Ugyanis a mezőgazdasági népességből 1895-dik évben a keresők:

	önállóak	alkalmazottak és munkások
Ost-Preussenben	9,1%	28,7%
West-Preussenben	8,8%	27,6 %
Brandenburgban	11,6%	34,3 %
Pommernben	8,6%	30,4 %
Posenben	8,3%	30,9 %
Mecklenburg-Schwerinben	7,3%	36,2 %
Mecklenburg-Strelitzben	4,8%	38,1 %
míg		
Prov. Sachsenben	10,7%	35,9 %
Schleswig-Holsteinban	12,0%	29,8 %
Hannoverben	15,7%	27,6 %
Westphaliában	15,5 %	24,2 %
Bajorországban	16,6%	34,9 %
Elsass-Lothringenben	20,7%	30,6 %
Württembergben	20,2%	26,9 %

Ezen számok világosan beszélnek.

Tévedés volna azt hinni, hogy a földművelőnép kívándorlását az ipari munkakereslet idézi elő. A legújabb szakkimutatás szerint, a melyben mint tisztán üzleti jellegű nyilatkozatban feltétlen megbízhatunk, az »Arbeitsmarkt« kimutatása szerint 100 munkakeresőből a brandenburgi, berlini és szász provincia körzetében csak mintegy 87—92 talált az 1898—1900-ig terjedő időben ipari alkalmazást és ezen ipari alkalmazás javadalmazása, maguk az agrárius körök elismerése szerint, semmivel sem magasabb, mint a mezei munkás javadalmazása. Tehát nem lehet itten szó az ipar fokozott munkakereső versenyéről.

Vizsgálódásunk eredményeképen tehát azt mondhatjuk, hogy a német mezei munkáskérdés az egykori jobbágyhelyzet, a jobbágyfelszabadítás, az ebből folyó birtoktagoltság, a tulajdonjogi és társadalmi állapot fejleménye, a mely factorok különböző módon való érvényesülése illetőleg alkalmazkodása szerint vidékenként egymástól különböző helyzetek fejlődtek ki, és a mely viszonyoknak kiélesítéséhez, kidomborításához mint mellékkörülmények járultak a gazdasági üzem-különbözetek és a piaci pénzgazdaság befolyásai.

Mielőtt már most azon kérdést tárgyalnók, hogy mely intézkedéseket foganatosították, vagy melyeknek alkalmazását ajánlották az államnak vagy a társadalomnak, a melyekkel a mezei

munkások kivándorlását megakadályozhatná, szükséges mindenek előtt azt megállapítani, vajjon az általános közgazdaság szempontjából sajnálatraméltó jelenséggel állunk-e szemben vagy sem? Ha a földbirtokosok panaszkodnak munkáshiány miatt, ezen panasz talán ellensúlyoztatik azon munkások megalégedése által, a kik a mezei foglalkozási ágat elhagyják, valamint azoké által, a kik új foglalkozásukban őket alkalmazták és a mezőgazdasági termelés hanyatlásával talán felér az iparinak emelkedése. Ha ezen kérdést pusztán a termelési statisztika értékszámai, a napszám-főösszegek és a fogyasztási összegek számai tekintetéből ítéljük meg, azon eredményre lehet jutni, hogy a »Flucht vom Lande« a közre nézve neutrális körülmény, sőt mesterségesen még közgazdasági előnyöket is ki lehet magyarázni, minthogy a városba vándorlott munkások átlagban nagyobb készpénzfizetést húznak, több húst fogyasztanak, hamarabb juthatnak család-alapításhoz, stb., mint hogyha falun maradtak volna. Ezzel szemben áll azonban, hogy a termelési értékbecslés igen kétséges számokat nyújt, a napszám készpénzszolgáltatásai használati értékük szerint semmi esetre sem magasabbak, mint a földművelés természetbeni javadalmazással vegyes szolgáltatásai és hogy a városba özőnlő munkások igazi otthonukat elvesztik.

Minden bizonynyal fontos, nemzeti érdek az, hogy a földművelés mentői intenzívebben folytattassék. Jogosan utasították a földművelő-osztályt, midőn az a külföldi gazdasági termények növekvő versenye miatt panaszkodott, hogy az extenzív művelési módokról intenzívebbre térjen át. Már most az intenzív gazdasághoz azonban több állandó, ügyes és megbízható munkás szükséges, mint az extenzívhez. Ha ilyenek elegendő számban nem találhatók, a mezőgazdaság nem követheti ezen tanácsot, kénytelen az extenzív művelési rendszer mellett maradni, s azon mezőgazdasági termékeket, a melyeket elegendő munkaerő esetében belföldön termelhetett volna, ipari termékek kivitele útján kell beszerezni.

Oly sűrű lakosságú országban, mint Németország, oly óriási fogyasztási területtel szemben a mezőgazdasági termelésnek ama kiváló előnye van, az ipari fölött, hogy nincs mit félnie a túltermelés rémétől. Bár az ipari lakosság biztosítva van helybeli földművelési kalamitások ellen, de teljesen a sokkal kiszámíthatatlanabb és eredményeiben sokkal súlyosabb termelési és piaczi konjunktúráktól függ; gondoljunk csak a gyapot-ipar krízisére az észak-amerikai secessio-háború idejében, azon fenn-

akadásra, a mely legutóbb a csehországi szén-strike- folytán bekövetkezett. Az ipari munkások eltartása krízis idejében azon Damocles-kard, a mely minden ipar állam felett függ.

Annyi bizonyos, hogy az államnak egyenes érdeke, hogy mindazon munkaerő, a melyet a földművelés hasznosan foglalkoztatni tud, annak megtartassék és hogy ipari alkalmazásra a mezei lakosságnak csak azon része térjen át, a mely a mezőgazdasági üzemben fölöslegessé válik.

A mezei munkáshiány pótlására eddig telepítések útján, főleg azonban idegen munkások behívása útján törekedtek segíteni.

Ezen idegen munkások, jobbadán orosz-lengyelek, márczius-április hónapokban özönlének be. Szerződöttesükre a porosz nagybirtokosok alkalmazottjaikat küldik Oroszországba; a munkások, nagyobbrészt asszonyok, csakis könnyebb és csekély szellemi képességet igénylő munkára alkalmasak, eltartásukon kívül fejenként mintegy 150 márkába kerülnek, a mely eredménnyel október-november hónapokban térnek vissza hazájukba. Ezen idegen munkaerő alkalmazásából részben közgazdasági kár: a kivitt javadalmazási összeg és a rosszabb minőségű megmunkálás, részben nemzetiségi hátrány származik, minthogy az orosz-lengyel munkások legnagyobb számban a szélső keleti, a határhoz közelebb eső részben alkalmaztatnak, a mely tartományok, daczára az erélyes német nemzeti politikának, még mindig igen tetemes szláv népességgel és jelleggel bírnak, s ezen vándormunkásokkal való periodikus érintkezés ezen szláv jelleg fentartásához járul hozzá. Meglehető fontos körülmény ez; hiszen az idegen olcsóbb munka behatása alatt a bennszülött, különösen a német elem, elvándorlásra kap kedvet, a mi mind fokozottabb szláv bevándorlást eredményezne, s így Poroszország az annyi nehézséggel megnémetesített tartományai újólagos elszlávosodásának veszélyével áll szemben. Az idegen munkások alkalmazásának időtartama ezen érvek hatása alatt törvényileg korlátozva van.

A másik sokkal rationalisabb közgazdasági orvosság a telepítés. Számos telepítési kísérlettel állunk szemben, a melyek részben nemzetiségi szempontból vitettek keresztül. Legérdekesebb a teljesen gazdasági irányú mecklenburgi telepítés. A mecklenburgi kincstári uradalmak ezen ország területének 42%-át fedik, a melyeket az uradalmi tulajdonban levő falvak lakossága művel meg. Már 1846 óta folynak

ott telepítések, a melyeket »Häuslereien«-nek hívnak; mintegy 8000 ilyen »Häuslerei« kreáltatott. A telepes örök áron szerezhethet meg egy háztelket és egy kis kertet, a melyet felesége gondozhat; a községnek átengedett közcgelőn tehenet, baromfit tarthat s esetleg egy darab rétet is kap bérbe. Főjövedelme az uradalomnak teljesített munkából folyó napszám. Telektulajdona fel nem osztható. Ezen telepesek száma a helybeli munkakereslethez képest gondosan meg van határozva, s helyzetük általában kielégítő.

A porosz telepítés, a melyet csak részben tekinthetünk közgazdasági intézkedésnek és a melynek szélesebb alapokra való fektetését ajánlja Sering, az 1886. évi «Ansiedelungsgesetz» és az 1890. és 1891-ik évi «Rentengutsgesetz» nevű törvények alapján történik. Ezeknek részleteibe itt, minthogy a mezei munkáskérdés általános képét törekszem vázolni, nem fogok behatolni, hanem talán egy jövő tanulmány tárgyává fogom tenni. Ezek tehát az eddig alkalmazott intézkedések, melyek a mezei munkáskérdés orvoslására alkalmaztattak. A jövőben foganatosítandó eljárásra nézve egész sereg indítványt találunk.

Ezen igen sokszerű indítványok két csoportba oszthatók: olyanokba, a melyek céljukat rendészeti és törvényhozási intézkedések és alkotások, és olyanokba, a melyek az állami gazdasági administratio és szövetkezeti közbenjárás útján törekszenek elérni.

Az első csoportban találjuk azon követeléseket, a melyek szerint szigorú szabványok állítandók fel illetőleg tartandók fenn a mezei munkásszerződés-szegésekre, a szerződésszegő munkás rendőrileg vezettségébe vissza a munkaadóhoz, a fiatal mezei munkások költözködési jogának megszorítása, a balesetbiztosítási és szegény-törvények megváltoztatása, a tankötelezettség és tanrendszer megváltoztatása, a cselédszerzők concessionalása, stb.

A második csoportba az idegen munkások hosszabb munkaidőre való engedélyezését, a mezei munka-bizonyítványok tökéletesítését, az állami üzemek foglalkoztatásainak megszorítását aratás idején, a napszámrendszer megváltoztatását, különösen az általában való egyezmény meghonosítását, jövedelmező mellékfoglalkozások alapítását, sőt tényleges szolgálatban való katonák kirendelését és rabok alkalmazását, stb. célzó indítványokat sorozhatjuk. Itt csak a legkomolyabb gazdasági tényezők körében tárgyalt vagy felmerült indítványokat soroltuk föl,

olyanokat, a melyek a Deutscher-Landwirthschaftsath, Bayerischer Landwirthschaftsath üléseiben vagy a porosz képviselőházban tettek szavá.

A mezei munkások szerződészegésére mérendő egyoldalúan szigorított büntetés éppen úgy, mint a szabadköltözködési jognak egyoldalú megszorítása, olyan benyomást keltene a földművelő lakosságban és méltán, mintha egy újmódú jobbágyhelyzetbe akarnák visszahelyezni a nagybirtokos földművelő osztályt, az egykori nemesi kiváltságos osztály javára és csak öregbítene a vágyat ezen valódi vagy képzelt járomtól szabadulni és a városban szabadságot keresni. A Deutscher-Landwirthschaftsath 1899 márczius 5—9-iki üléseiben egy feliratot fogadott el, a melyben a birodalmi kancellárt egy oly törvény alkotására kéri, a mely szerint 18 éven alóli munkások városba költözése csakis szüleik vagy gyámjuk kifejezett beleegyezése esetében és ez esetben is csak akkor engedtessek meg, ha egy állandó alkalmazás mutatattik ki; továbbá a munkásvédelmi törvényhozás szorítsa meg fiatal munkások ipari alkalmazását. Ezen intézkedések a mezei teljesen birtoktalan munkáscsaládok kivándorlását mitsem akadályoznák, és mint azt a hallei gazdasági kamara az anhalti 1890% évi szerződészegési törvényre nézve igen helyesen megjegyzi, nem annyira szerződészegő munkást, mint az ilyen munkást szolgálatába fogadó munkaadót kell inkább megbüntetni. Mindkét intézkedés végrehajtása azonban sok kiviteli akadályba ütközik s a munkaszerződést igen nehézkessé tenné, annyival is inkább, minthogy annak befolyása az ipari munkaszerződésre is részben kihatna, A balesetbiztosítási viszonyok kevés befolyással vannak falun; a tankötelezettség és tanterv megszorítása a városi lakosság szellemi fölényét és ennél fogva prestige-jét is csak emelné s éppen az intelligensebb szülőket határozná el arra, hogy a városba költözzenek. Az idegen munkások tömegesebb és hosszabb időre való bevonása még gazdasági szempontból és az orvoslandó baj szempontjából is káros, és ennek ezeken kívül nemzeti érvek is ellene szólnak. Ha idegenek mezőgazdasági, különösen, ha azok állandó alkalmazása általánossá válik, a nép a mezei munkát valami alacsonyabb foglalkozásnak tekintené és még inkább elvonulna tőle. Úgy a cselédszerzők concessionálása, mint a munkabizonyítványok újabb szélesebb alapokon való rendezése nem annyira a kisközségeknek, mint a nagyobb központoknak válnék előnyére.

Miután a mezei munkások helyzete az egész birodalomban, s így a porosz keleti részekben is egy hosszú történelmi fejlődés eredménye, nézetünk szerint ezen eredményt lehetetlen megnyilatkozásaiban, melyek közül a «Flucht vom Lande» az egyik, az agrársocializmus a másik, közvetlenül megváltoztatni, hanem az az orvoslás volna célszerű, mely a bajt eredő forrásában: a birtokmegosztásban támadja meg és azon folyamatot, a mely századokon keresztül a földmunkások kisajátítására és elűzésére vezetett, egy ujjal váltaná fel, a melyben a mezei lakosság birtokhoz és társadalmi erőhöz jusson. Igaz ugyan, hogy a telepítésnek oly nagymérvű alkalmazására, mint a milyen egyedül vezethet célhoz, tetemes akadályok állanak szemben: a bitbizományok, a létező paraszt-birtokok fölcsigázott vásári értéke, a községi élet hiánya, de azt hiszem lehetne oly módokat találni, a melyek útján ez akadályok megkerülhetők, különösen az örökbérendezés, a hozadéki értékszámítás és a szövetségi egyesülés útján. Az állami közvetlen rendőri szabályozás egyrésztől rendkívül nehézkes és békókba verné a gazdasági életet, hiszen az ilyen intézkedéseknek természete az, hogy mindig több és gyakoribb beavatkozást tesznek szükségessé, másrészt a földművelő osztályt elszoktatják attól, hogy maga erősítse, tartsa fenn azon tényezőket, a melyek helyzetét consolidálják, s mindinkább az állami intézkedésektől, kedvezményes törvényektől vár mindent.

Nem államrendőri beavatkozás, nem a kényszer oldhatja meg a mezei munkások égető kérdését, hanem a helyes államgazdasági politika, karöltve a társadalmival. Nem az elvándorlás tilalma, nehezítése, kapcsolja a népet a földhöz, enyhíti a társadalmi különbségeket, hanem a tulajdon, a községi és családi otthon.

Dr. gróf Bánffy Miklós.